

ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՀԱՐՑԸ ԻՐԱՆԻ ՀԱՅՕՃԱԽՈՒՄ

ԿԱՐԷՆ ՄԿՐՏՉԵԱՆ
K86mkrtchyan@gmail.com

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ուսումնասիրության հիմնախնդիրն է իրանահայ դպրոցի դիմագրա-
ւած խնդիրների դասակարգումն ու հնարաւոր լուծումներ գտնելու ուղիներ
ի վերհանումը:

Հիմնախնդիրն անդրադարձել են տարբեր գիտնականներ իրենց հա-
մապատասխան հետազոտություններում¹: Թեմայի վերաբերեալ կարելու
սկզբնաղբիւրային նշանակութիւն են ունեցել իրանահայ համայնքի կրթա-
կան գործի կազմակերպիչների, յայտնի մանկավարժների արտայայտած
տեսակէտերը, ինչպէս նաեւ Թեհրանի հայոց թեմի Կրթական խորհրդի
հրապարակած ամէնամեայ հաղորդագրութիւնները, որոնք համապա-
տասխանաբար հրապարակել են *Ալիք* օրաթերթը եւ *Արաքս* ամսագիրը:

Հետազոտութեան նպատակն է վերլուծութեան ենթարկել իրանահայ
դպրոցի խնդիրները, այդ թում՝ ընդհանուր մանկավարժահոգեբանական
մթնոլորտը, տեսուչների նշանակման սկզբունքները, հայկական դպրոց-
ների նկատմամբ հայ համայնքային կառույցների այսպէս կոչուած իրա-
ւունքների վերահաստատումը, ուսուցիչների վերապատրաստումը, ուսու-

¹ Վ. Բայբուրդեան, *Իրանի հայ համայնքը. արդի հիմնախնդիրներ*, «Լուսակն», հը-
րատ., Երեւան, 2013, էջ 95. Նոյնի՝ *Իրանն այսօր*, (Տեղեկատու), Երեւան, 1999, էջ
223. Նաեւ՝ Գ. Բաղալեան, *Իրան հանրագիտարան*, Հեղինակային հրատ., Ե-
րեւան, 2011, էջ 339. Նաեւ՝ Հ. Մարտիրոսեան, «Իրանահայ գաղութի պատմու-
թիւնից (նորագոյն շրջան)», *Մերձաւոր եւ Միջին Արեւելքի երկրներ եւ ժողո-
վուրդներ. Իրան, Արեւելագիտական ժողովածու, հատոր VIII*, ՀՍՍՀ ԳԱ Արե-
ւելագիտ. ինստիտուտ, Երեւան, 1975, էջ 193-288. Նոյնի՝ «Հայերի տեղաբաշ-
խումն Իրանում (դեմոգրաֆիկ տուեալներ)», *Մերձաւոր եւ Միջին Արեւելքի եր-
կրներ եւ ժողովուրդներ. Իրան, Արեւելագիտական ժողովածու, հատոր IV*, ՀՍՍՀ
ԳԱ Արեւելագիտ. ինստիտուտ, Երեւան, 1969, էջ 150-73: Հ. Փալիւսեան, «Ի-
րան», *Հայ Սփիռք հանրագիտարան*, խմբ.՝ Յովհ. Այվազեան, Ա. Սարգսեան եւ ու-
րիշ., «Հայկական հանրագիտարան», Երեւան, 2003, էջ 235-67. Նաեւ՝ Կ.
Մկրտչեան, «Իրանահայութեան տեղաշարժերը եւ դրանց առանձնայատկու-
թիւնները 21րդ դարի սկզբին», *Հայկազեան հայագիտական հանդէս*, 44/1:2024,
էջ 159-82. Նոյնի՝ «Տեղաշարժերը եւ ընկերային-կրթական խնդիրները Իրանի
հայօճախում 1979-2020ին», *Հայութեան տեղաշարժերը եւ փոխակերպումները
20րդ դարուն եւ 21րդ դարու սկզբին (29-30 Յունիս 2022ի եւ 27-29 Յունիս 2023ի
գիտաժողովների զեկուցումներ)*, Երեւան-Պէյրուս, Հայկազեան համալսարան,
Խ. Արովեանի անուան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան,
«Լուսակն», հրատ., 2025, էջ 169-90:

ուամբ (6--8րդ դասարաններ) եւ միջնակարգ դպրոց (9--11րդ դասարաններ): Հետաքրքրական է, որ դեռեւս 1986ի մարդահամարի տուեալներով աւելի քան 49 մլն. բնակչութեամբ Իրանում միայն 62%ն է եղել գրագէտ⁴:

Ընդ որում, 1979ի իսլամական յեղափոխութիւնից յետոյ կրթութեան մակարդակը զգալիօրէն բարձրացել է, բնակչութեան 90%ը գրաճանաչ է, մինչդեռ յեղափոխութիւնից առաջ գրաճանաչ էր բնակչութեան 40%ը: Փաստօրէն, միայն 1979-86ի միջեւ գրագիտութեան մակարդակն Իրանում 22% աճել է:

Հետաքրքրական է, որ 1986ին յաջորդած տասնամեակի ընթացքում՝ 1997ին Իրանում կառուցուել է 2000 դպրոց՝ 14 հազար դասասենեակով: Նոյն թուականի տուեալներով՝ Իրանում կար 556 հազար դասարան, իւրաքանչիւր դասարանում միջինը 29 աշակերտ⁵: Հարկ է նշել, որ իրանահայրութիւնը բոլոր ժամանակներում էլ համեմատաբար եղել է գրագիտութեան առումով առաւել մեծ տոկոսային կշիռ ունեցող համայնքը:

Իրանում տղաները եւ աղջիկները սովորում են առանձին խմբերով, սակայն ծրագիրը բոլորի համար նոյնն է: Ուսուցչական կազմը նոյնպէս տարանջատուած է ըստ սեռի: Բոլոր սովորողների համար միասնական քննութիւնը պարսկերէնն է՝ konkur: Դպրոցը աւարտելուց յետոյ այն անձինք, ովքեր ցանկանում են շարունակել ուսումը համալսարանում, յանձնում են միասնական քննութիւն: Հետաքրքիր է, որ իրանական *քոնքուր*ում ներառուած են բոլոր առարկաները՝ անկախ ընտրուած մասնագիտութիւնից: Դրանց թիւը 20ից աւել է: Այսպիսով, օրինակ, ապագայ ծրագրաւորողները պարտաւոր են նաեւ յանձնել պարսից լեզուի եւ գրականութեան քննութիւն:

ՄԱՆԿԱԿԱՐԺԱՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՄԹՆՈԼՈՐՏԻ ՍՏԵՂԾՈՒՄ,
ԻՐԱՆԻՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱՀԱՍՏԱՏՈՒՄ

Իրանահայ դպրոցի առջեւ դրուած կարեւոր խնդիրներից է ոչ միայն կրթութիւնը, այլ նաեւ երկրի օրինակելի քաղաքացի ձեւաւորումը: Նշանաբան ունենալով այդ կարեւոր սկզբունքը՝ դեռեւս 2000 Յուլիսին *Ալիք* օրաթերթում հրապարակուած հարցազրոյցում Թեհրանի հայոց թեմի նորընտիր առաջնորդ Տ. Սեպուհ եպս. Սարգսեանը՝ նկատում է. «...Այսօրեղ գալու առաջին վայրկեանից ես իմ հետաքրքրութեան եւ ուշադրութեան առանցքը դարձրի մեր ազգային **դպրոցները** եւ պետական անձնաւորութեանց հետ իմ ունեցած յարաբերութեանց ընթացքում ամենից աւելի շեշտը դրել եմ մեր դպրոցների կարեւորութեան վրայ...: Առաջինը՝ այս դպրոցների գոյութեան պատճառը հայեցի եւ քրիստոնէական դաստիարակութիւնն է, եւ երկրորդ՝ մենք այս մեր դպրոցների միջոցով նաեւ ջանում

⁴ Բայբուրդեան, *Իրանն այսօր*, էջ 223:

⁵ Բադալեան, *Իրան հանրագիտարան*, էջ 339:

ենք իրանցի քաղաքացիներ պատրաստվել մեր իրանեան հայրենիքին. բայց առանց իրաւ հայ պատրաստելու չենք կարող նաեւ իրաւ իրանցի քաղաքացի պատրաստել...»⁶: Սրբազանը կարեւորում է դպրոցի հայեցի եւ քրիստոնէական նկարագիրը՝ ընդգծելով, որ անբաւարար է հայոց լեզուի դասաւանդումը, նաեւ նախանձելի չէ կրօնի դասագրքերի վիճակը: Այդ նըպատակով հրատապ էր դարձել հայոց լեզուի եւ կրօնի ուսուցիչների համար Կրթական խորհրդի հետ համատեղ երկօրեայ դասընթացների կազմակերպումը: Փաստօրէն, առկայ հարցերը մեծապէս վնասում էին հայկական դպրոցի կրթական որակի առաւել բարելաւմանը:

Հարկ է նշել, որ Սեպուհ սրբազանը լաւագոյնս պատկերացնելով հայեցի կրթութեան համար անհրաժեշտ նախադրեալները՝ կարեւոր դիտարկում է կատարում. «...Դասաւանդութեան պարագայում միայն դասը տալու կերպը չէ, այլ նաեւ մթնոլորտ ստեղծելն է, որպէսզի աշակերտը այդ մթնոլորտով ներգրաւուի եւ իր մէջ իր կրօնի հանդէպ, իր հաւատքի եւ լեզուի հանդէպ զգացումները այնքան զօրաւոր եւ կենդանի լինեն, որ ինքը տարուի եւ չսպասի, որ մէկը իրեն թելադրի»⁷:

Ակնյայտ է, որ հայկական կրթական ականդրային հաւատարիմ մըթնոլորտի ստեղծման պահանջի մասին էր խօսքը: Այդ դէպքում առաւել նըպաստաւոր պայմաններ կը ստեղծուէին հայօճախի դպրոցների համար:

Վերոնշեալ հարցում առաջընթաց ունենալու նպատակով Սրբազանը կարեւորում է «պատգամաւորների՝ դոկտ. Լեւոն Դաւթեանի եւ պր. Ժորժիկ Աբրահամեանի հետ միասին պիտի ջանանք որքան հնարաւոր է՝ մեր դպրոցներում մեր **իրաւունքները վերահաստատել**»⁸: Փաստօրէն, մի կողմից անհրաժեշտ է մանկավարժահոգեբանական մթնոլորտի ստեղծումը, իսկ միւս կողմից՝ իրաւունքների վերահաստատումը: Վերջինս ոչ-պակաս կարեւոր նշանակութիւն ունէր, քանի որ ակնարկում էր նախկինում ունեցած, բայց, յետագայում⁹ (1979ի իսլամական յեղափոխութիւնից յետոյ) առաջացած նոր իրադրութեանը, որի պայմաններում տեղի է ունեցել որոշակի իրաւունքներից նահանջ, հաւանաբար դպրոցների վարչական եւ տընօրինութեան անձնակազմերի նշանակման եւ պաշտօնավարման առումով:

Հենց այդ նպատակն էին հետապնդում Սեպուհ սրբազանի **հովուական այցելութիւնները** հայկական դպրոցներ եւ նախակրթարաններ, որոնց վերաբերեալ իրանահայ տպագիր մամուլում հրապարակուած ծաւալուն կամ յաճախ նկարագրական բնոյթի տեղեկատուութիւնը որոշակի պատկերա-

⁶ «Թեմակալ առաջնորդ սրբազան հայր՝ մեր ամենաէական եւ հրատապ հարցը հայոց դպրոցների հարցն է», *Այլք*, 01 Յուլիս 2000, էջ 4:

⁷ Նոյն:

⁸ Նոյն:

⁹ Լ. Ահարոնեան, *Փոթորկոյր կեանքիս օրերը, (իսաարակական եւ քաղաքական յուշեր)*, Գիրք Ա, Թեհրան, «Սալէս» հրատ., 2010, էջ 471-561:

ցում է տալիս այդ տարիներին իրանահայ դպրոցի տնօրինության, ուսուցչական կազմի եւ անգամ հայօճախի ժողովրդագրության ամենատարբեր հարցերի վերաբերեալ: Անշուշտ, այդ յօդուածները եւ դրանց կից լուսանկարները պատմում են իրանահայ դպրոցի առօրեայի մասին: Սակայն միա կողմից բաւականին զգուշաւոր եւ հպանցիկ անդրադառնում են եղած խընդիրներին, որոնք բնութագրում են որպէս «*դժուարութիւններ*»:

Նշենք դրանցից միքանիսն ըստ էութեան: 2000 Ապրիլի 27ին Տ. Սեպուհեպս. Սարգսեանն այցելել է «Ն. Գուլբենգեան» տղայոց տարրական դպրոց եւ նախակրթարան ու հանդիպել դպրոցի տեսուչ պր. Հ. Մոնթազերիի հետ: Ուշագրաւ է, որ դպրոցի նախակրթարանն ունեցել է 28, իսկ տարրական բաժինը՝ 279 աշակերտ¹⁰: Ակնյայտ է, որ թուային տարբերութիւնը վկայում է հայօճախում սկիզբ առած արտագաղթի մեծ չափերի մասին, որի վերաբերեալ հանգամանօրէն անդրադարձել ենք մեր նախորդ յօդուածում եւ որից մի հատուած մէջբերենք ստորեւ.

«Դեռեւ 1851ին իրանահայերի թիւը կազմել է մօտ 20 հազար, 1890ին՝ 80 հազար¹¹, 1979ին՝ 200 հազար¹², 2003ին՝ 80 հազար¹³, ներկայում 50 հազար¹⁴: Յատկանշական է, որ մինչեւ Հայոց Յեղասպանութիւնը հայրենիքից դուրս ապրող հայութեան թիւը (չհաշուած Ցարական եւ Օսմանեան կայսրութիւնների հայութիւնը) հասնում էր մօտ 200 հազարի, որից 100 հազարը բընակւում էր Իրանում¹⁵: Փաստօրէն, եթէ պայմանական դիտարկենք նախաեղեռնեան ժամանակաշրջանի հայ գաղթավայրերը, ապա իրանահայ համայնքը զբաղեցրել է առաջին տեղը: Մինչդեռ մեր օրերում այն շեշտակիօրէն նոսազել է եւ ժողովրդագրական տեսակէտից լիովին փոխակերպուել:

Այսպիսով, իրանահայութիւնը մուտք է գործել 21րդ դարասկզբի խոշոր տեղաշարժերով: Այդ տեղաշարժերի սլաքները ուղղուած են արեւմուտք՝ ԱՄՆ եւ ԵՄ, ինչպէս նաեւ Ծոցի արաբական զարգացած երկրներ ու Աստորալիա: Տեղաշարժերի գլխաւոր պատճառներից է՝ սոցիալական կայուն պայմաններով աւելի լաւ միջավայր»¹⁶:

Վերադառնալով խնդրոյ առարկայ հարցին՝ նշենք, որ 2001 Մայիսի դրութեամբ Թեհրանի հայոց «Վ. Յովսէփեան» տղայոց տարրական դը-

¹⁰ «Սրբազան հօր այցելութիւնը "Ն. Գուլբենգեան" դպրոց», *Ալիք*, 09 Յուլիս, 2000, էջ 4:

¹¹ Բաղալեան, էջ 397:

¹² Կ. Դալլաքեան, *Հայ սփիւռքի պատմութիւն (համառօտ ակնարկ)*, «Ձանգակ-97», Երեւան, 2004, էջ 194:

¹³ Փահլեւանեան, «Իրան», էջ 240:

¹⁴ Տե՛ս՝ <https://armenpress.am/arm/news/777670/irani-60-hazaranoc-haykakan-hamaynqy-ir-kniqn-uni-irani.html> մասշնամ՝ 29 Սեպտեմբեր 2023:

¹⁵ Ա. Եղիազարեան, *Հայրենիք-Սփիւռք յարաբերութիւնները 1918 թուականից մինչեւ մեր օրերը*, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 2017, էջ 121:

¹⁶ Մկրտչեան, «Իրանահայութեան տեղաշարժերը», էջ 159-82:

պրոցն ուներ 63 աշակերտ, «Քուշեշ Դպրեան» (Մարիամեան) տղայոց միջնակարգ դպրոցը՝ 400 աշակերտ, դպրոցում աշխատում էր 8 հայ ուսուցիչ¹⁷:

Հետաքրքրական է, որ 2001 Մայիսի 5ին Տ. Սեպուհ եպս. Սարգսեանն այցելելով «Մարի Մանուկեան» աղջկանց միջնակարգ դպրոց՝ յոյս է յայտնում, որ կրօնների երկխոսութեան տարում կրօնների փոխադարձ ճիշտ ըմբռնումով հայոց դպրոցներում դասաւանդող ուսուցիչ-ուսուցչուհիները կարողանան համերաշխաբար աշխատել հայ աշակերտութեան հետ¹⁸: Փաստօրէն, ինչ որ կերպ նկատուել են հարցեր պարսիկ ուսուցիչ-հայ աշակերտ յարաբերութիւններում, որոնց իր խօսքում հպանցիկ անդրադարձել է թեմակալ առաջնորդը:

2001 Մայիսի 5ին Տ. Սեպուհ եպս. Սարգսեանն այցելել է «Արաքս» աղջկանց տարրական եւ ուղեցոյց դպրոց, որի տեսչուհին է տիկին Թալիմին, իսկ աշակերտների ընդհանուր թիւը կազմում էր՝ 487, որից 267ը՝ տարրական, իսկ 220ը՝ ուղեցոյց բաժնում են սովորել¹⁹: Փաստօրէն, այս դէպքում էլ նկատուել է բարձր դասարաններում հայ աշակերտների թուի նուազում յօգուտ պարսկական դպրոցի: Այդպիսով, հայկական դպրոցից պարսկական դպրոցներ բարձր դասարանների հայ աշակերտության հոսքը հիմնականում պայմանաւորուած է եղել Իրանի բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւններ ընդունելութեան քննութիւններին նախապատրաստւելու անհրաժեշտութեամբ:

Հարկ ենք համարում յաւելել, որ իրանահայ դպրոցն իր խնդիրներով հանդերձ, ի պատիւ ուսուցչական կազմերի անխոնջ ջանքերի, իրանական կրթական միջավայրում կարողացել է պատուով զբաղեցնել իր արժանի տեղը: Այդ մասին են վկայում նոյն՝ 2000ականներին համաիրանական դպրոցական առարկայական ողիմպիականներում հայ սաների նուաճումները: 2006 Մայիսի 19ին տեղի է ունեցել Թեհրանի մակարդակով տղաների ուղեցոյց օղակի մաթեմատիկայի առաջին ողիմպիականը, որտեղ 7248 մասնակցից «Ի. Սահակեան» դպրոցի 2 աշակերտ զբաղեցրել են առաջին ու 2րդ տեղերը²⁰:

¹⁷ «Հայոց դպրոցներ կատարած սրբազան հօր այցելութիւնների շարանում այցելութիւն "Վաչէ Յովսէփեան" եւ "Քուշեշ Դպրեան" դպրոցներ», *Այլք*, 30 Մայիս 2001, էջ 4:

¹⁸ «Տ. Սեպուհ եպիսկ. Սարգսեանի այցելութիւնը Թեհրանի հայոց դպրոցներ», *Այլք*, 20 Յունիս 2001, էջ 4 եւ *Այլք*, 02 Յուլիս 2001, էջ 4:

¹⁹ «Արբազան հօր այցելութիւնը այցելութիւնը Թեհրանի հայոց դպրոցներ», *Այլք*, 26 Յունիս 2001, էջ 4:

²⁰ Կ. Մկրտչեան, «Առարկայական օլիմպիադաները որպէս իրանահայ դպրոցի կրթութեան որակի ցուցիչ (2000-2008 թթ.)», *Կրթութիւնը 21րդ դարում գիտամեթոդական միջազգային գրախօսուող հանդէս*, Երեւան, 7(1):2025, էջ 335-43:

Ինչ վերաբերում է վերոնշեալ մանկավարժահոգեբանական մթնոլորտի ստեղծմանը, ապա կարծում ենք, որ դրան աջակցելու տեսակետից օգտակար կարող է լինել դեռևս 1994ից Տ. Մեսրոպ քին. Ռաթետեսանի ջանքերով երիտասարդների մասնակցությամբ կիրակնօրեայ դասարանների կազմակերպումը: 2001ի դրությամբ այդ դասընթացներին մասնակցել է ավելի քան 150 աշակերտ²¹: Ակնյայտ է, որ հայկական դպրոցներում հայագիտական առարկաներին տրուած սակաւ դասաժամերի առկայութեան պայմաններում այդ դասընթացների կազմակերպումը նպատակ է ունեցել հարիւրաւոր հայ աշակերտներին փոխանցել լրացուցիչ կրթութիւն Հայ Եկեղեցու վերաբերեալ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՏԵՍՈՒՉՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ ՀԱՐՅԸ

Յիրաւի, իրանահայ դպրոցում իրաւունքների վերահաստատման հարցն առաջնահերթ վերաբերում է հայազգի տեսուչների նշանակմանը: Իրանում մանկավարժական գործընթացի մէջ կենտրոնական դէմքը համարում է ոչ թէ դպրոցի տնօրէնը, ինչպէս ընդունուած է մեր դպրոցներում, այլ տեսուչը²²: Փաստօրէն, Իրանում կրթական գործի գլխաւոր կազմակերպիչը տեսուչն է, որը նաեւ հետեւում է առարկայական ծրագրերի իրականացման գործընթացին: Իսկ տնօրէնի պաշտօնը այդ պարագայում երկրորդում է կամ ձեռքբերում խորհրդանշական իմաստ:

1979ի իսլամական յեղափոխութիւնից յետոյ Իրանի հայկական դպրոցներում նշանակուել են հիմնականում պարսիկ տեսուչներ: Այս հարցը հայօճախի առաջնահերթ խնդիրներից է, քանի որ հայկական դպրոցներում, ըստ հայ կրթական եւ համայնքային գործիչների, առաւել օգտաշատ կը լինի հայ պաշտօնեայի նշանակումը, որը ծանօթ է հայկական ազգային առանձնայատկութիւններին եւ այն կրում է իր մէջ:

Թեհրանի կրթական ընդհանուր վարչութեան դեռեւս 1981ի շրջաբերականով բոլոր դպրոցները յայտարարուել են պետական եւ ազգային դպրոցները վերացուել են: Վերացուել են նաեւ հայօճախի սեփականատիրական իրաւունքներն իր դպրոցների նկատմամբ: Դպրոցների տնօրինութիւնը վերապահուել է պարսիկ տեսուչներին: 2000-1 կրթաշրջանից հայկական դպրոցներում նշանակում են նաեւ հայ տեսուչներ եւ փոխտեսուչներ:

2000 Յուլիսի 26ին ԻԻՀ ուսումնադաստիարակչութեան նախարարութիւնը Արա Ֆարիադեանին պաշտօնապէս նշանակում է որպէս Թեհրանի հայոց «Ռոստոմ» տղայոց դպրոցի տեսուչ²³: Այդպիսով երկար տարիների

²¹ «Սրբազան հօր այցելութիւնը Թեհրանի հայոց դպրոցներ», *Ալիք*, 02 Յուլիս 2001, էջ 4:

²² Բայբուրդեան, *Իրանի հայ համայնքը*, էջ 97:

²³ «Հարցազրոյց «Ռոստոմ» տղ. տարր. դպրոցի նորանշանակ տեսուչ պրն. Արա Ֆարիադեանի հետ», *Ալիք*, 03 Սեպտեմբեր 2000, էջ 3, 6:

ընդմիջումից եւ հայօճախի կրթական մարմինների պատասխանատուների բազմաթիւ դիմումներից յետոյ հայկական դպրոցներից մէկը ունենում է իր հայ տեսուչը:

Հարկ է նշել, որ Ֆարիադեանի ուշադրութեան կենտրոնում է հայագիտական առարկաների հարցը: Այդ առիթով նա նկատում է. «...Հայերէնով վարժ գրել-կարդալը բաւարար հայեցի դաստիարակութիւն չի կարելի համարել: Պէ՛տք է փորձենք, որ մեր աշակերտը տարրական դպրոցից սկսած սովորի հայեցիօրէն մտածել եւ մօտենալ իրեն շրջապատող խնդիրներին»: Ֆարիադեանի դիտարկմամբ՝ «Ընդհանուր կրթական վիճակը չի սահմանափակում մեր հայոց դպրոցներով, այլ կախում ունի երկրում տիրող կրթադաստիարակչական մակարդակից, որն իջել է»²⁴: Ուշագրաւ է, որ մասնագիտութեամբ լինելով պարսից լեզուի եւ գրականութեան ուսուցիչ, Ֆարիադեանը նկատում էր՝ հայերէն դասաւանդումը դպրոցներում միատեսակ չէ: «Ամէն ուսուցիչ շեշտը դնում է ի՛ր նախասիրած առարկայի վրայ, մէկը՝ հայերէն ընթերցանութեան, երրորդը՝ կրօնի եւ այդպէս: ... Մենք հայերէն դասաւանդող ուսուցիչների պակաս ունենք»²⁵: Փաստօրէն, հայկական դպրոցներում չի եղել հայոց լեզուի դասաւանդման միասնական ծրագիրը, ինչպէս նաեւ հայոց լեզուի ուսուցիչների կարիք է զգացուել:

Ժամանակի համայնքային գործիչ, իրանահայ լրագրող, արուեստագէտ, «Լազար» արտ-մոդելոն թանգարան ցուցասրահի հիմնադիր Ժանէտ Լազարեանի խօսքով՝ «հայկական դպրոցներում շաբաթական 2 ժամ են հայերէն սովորում, էլ չեն ասում՝ դա ինչ հայերէն է: Բայց ամենակարեւոր հարցերից է մեր հայ ուսուցիչների մակարդակը: Այսօր մեր միութիւնները արդէն ունեն իրենց հայաստանցի արուեստագէտ ուսուցիչները, որոնք իրենց փորձերով հաստատել են համեստիս կարծիքը: Ինչու ուսման հարցում էլ նոյնը չկիրառենք»²⁶: Խնդիրն այն էր, որ մշակութային միութիւնները այդ հարցում անելի առաջադէմ էին եւ ՀՀից հրաւիրուած մասնագէտների ղեկավարութեամբ կամ խորհրդատուութեամբ կարողանում էին իրենց առջեւ դրուած մարտահրաւերները լուծել, հաղորդակից դառնալ մասնագիտական արդի մեթոդներին: Մինչդեռ կրթական ոլորտը, փաստօրէն զիջում է այդ հարցում: Կարծում են, որ դա կապուած է նաեւ այն փաստով, որ ՀՀից ուսուցիչները հետաքրքրուած չեն Իրան այցելելու եւ այն որպէս աշխատաշուկայ ընկալելու հարցում: Միւս կողմից իրանական ընկերա-տնտեսական դժուարին պայմանները կարող են մտահոգութիւններ առաջացնել այդպիսի մտադրութիւն ունեցող մասնագէտներին:

²⁴ Նոյն:

²⁵ Նոյն:

²⁶ «Հարցազրոյց տիկին Ժանէտ Լազարեանի հետ», *Լոյս*, Օգոստոսի 31, 2000, էջ 7-9:

Յաջորդ խնդիրն այն է, որ հայօճախի ներսում կրթութեանը մեծ վնաս է պատճառում նաեւ աշխատանքով ապահովուած չլինելու հանգամանքը, քանի որ բարձրագոյն կրթութեան վկայական ունեցողը կարող է այլ աշխատանքով զբաղուել եւ անելի շատ գումար վաստակել:

2002 Ապրիլի 18ին *Այլք* օրաթերթը տեղեկացնում է, որ կատարած հետետողական աշխատանքների եւ Ուսումնադաստիարակչութեան հիմնարկի հետ պատգամաւոր Լեւոն Դալթեանի հանդիպումների, ինչպէս նաեւ թեմի ազգային իշխանութեան ջանքերի շնորհիւ 2001 Նոյեմբերին Ուրմիայի երկսեռ տարրական եւ աղջկանց ուղեցոյց դպրոցների տեսչուհի է նշանակուել 28 տարուայ մանկավարժ Յասմիկ (Ռիմա) Ազիզեանը, իսկ տղայոց ուղեցոյց դպրոցի տեսուչ՝ 27 տարուայ մանկավարժ Արարատ Սարգսեանը, 2002 Յունուարին տարրական եւ ուղեցոյց դպրոցների փոխտեսչուհի է նշանակուել Լուսիկ Յարութինեանը²⁷:

Ուշագրաւ զարգացումներ են գրանցուել Իրանի հայօճախի հիւսիսային հատուածում: Այսպէս, Ուրմիայի գործակալական խորհրդի 2001 Յուլիսի 10ին դիմումի հիման վրայ տեղի հայոց ազգային «Մասիհա» աղջ. եւ տղ. տարրական եւ ուղեցոյց դպրոցների համար հայ տեսուչ եւ փոխտեսուչ նշանակելու հարցով պատգամաւոր Լեւոն Դալթեանը Յուլիսի 17ին հանդիպում է ուսումնադաստիարակչութեան նախարարի օգնական եւ կրօնական փոքրամասնութիւնների դպրոցներին հսկող յանձնաժողովի նախագահ Ասդար Նոռուզիի հետ: Վերջինս լսելով ուրմիահայութեան մտահոգութիւնները՝ դրական դիրքորոշում է յայտնում: Արեւմտեան Ատրպատական նահանգի Ուսումնադաստիարակչութեան հիմնարկի տնօրէն Ռահմաթ Ռիազիաֆշարը եւս իր բարեացակամութիւնն է յայտնել:

Ուրմիայի հայոց գործակալական խորհուրդը իր դիմումին կցել է նաեւ տեսչութեան եւ փոխտեսչութեան պետական պայմանները լրացնող եռեակ ցանկ՝ բաղկացած տեղի հայ ազգային գործիչներից²⁸: Փաստօրէն, ինչպէս մնացած դէպքերում, այս պարագայում եւս խնդիր է առաջացել հայութեան կենսակերպին առաւել հարազատ պաշտօնեայի նշանակումը, որին էլ ընդառաջել են պատկան մարմինները:

Այսպիսով, վերոնշեալ երկու օրինակները բաւական են հաստատելու, որ տնօրէնների նշանակումը բացարձակապէս պաշտօնների զբաղեցման հարց չէ, այլ ունի ազգային դպրոցի աւանդոյթներին հաւատարիմ մնալու, կրթական գործընթացը ժամանակակից մեթոդներով համալրելու, հայօճախ-իրանական պետութիւն կրթական կապերը նոր ու անկաշկանդ յարա-

²⁷ «Ուրմիայի հայոց դպրոցներում նշանակուել են հայ տեսուչներ», *Այլք*, 18 Ապրիլ 2002, էջ 4:

²⁸ «Ուրմիայի հայոց ազգային «Մասիհա» դպրոցների տեսչի նշանակման հարցով», *Այլք*, 26 Յուլիս 2001, էջ 4:

բերութիւնների տիրոջում զարգացնելու բացառապէս ազնիւ եւ մարդասիրական նպատակ:

Հարկ է նշել, որ Թեհրանի հայոց «Գոհար» տղ. ուղ. դպրոցում տարիներ փոխտեսուչի պաշտօնում աշխատած եւ պարսկերէն գրականութեան մասնագէտ Իշխան Թորոսեանը պատկան շրջանի ուսումնադաստիարակութեան հիմնարկի կողմից արտօնագիր ստանալով՝ 2004ին զբաղեցրել է նոյն դպրոցի տեսչութեան պատասխանատուի պաշտօնը՝ Թեհրանի հայոց թեմի կրթական խորհրդի ջանքերով²⁹: Այսպիսով, ե՛ւ Ֆարհադեանի, ե՛ւ Թորոսեանի նշանակումը «զուգահիշուել» է նրանց՝ պարսից լեզուի եւ գրականութեան մասնագէտ լինելուն:

Այդուհանդերձ, գրանցուած դրական միտումը կարծես թէ շարունակուել է 2004-5 կրթաշրջանում, երբ Թեհրանի հայոց թեմի կրթական խորհրդի առաջարկով եւ ուսումնադաստիարակութեան գերատեսչութեան հաստատումով եւս 3 հայ տեսուչներ են նշանակուել «Քուշեշ Դապեան», «Թովմասեան» եւ «Արաքս» դպրոցներում³⁰:

Հետաքրքրական է, որ 2005 Յունուարի 11ի համարում՝ էջ 26, կրօնական փոքրամասնութիւնների կրթօջախների հարցերին է անդրադարձել պարսկերէն *Շարդ* օրաթերթը: Ըստ թերթի՝ «Ներկայումս կրօնական փոքրամասնութիւնների 32 դպրոցներից միմիայն երեքում են պաշտօնավարում ոչ մուսուլման տեսուչներ»: Մէջբերելով հիւսիսային իրանահայութեան պատգամաւոր Գէորգ Վարդանեանին՝ գրում է. «Ներկայ տեսուչները, թէեւ սրտացաւ ու ազնիւ մարդիկ են, սակայն այն ուսումնակրթական **մթնոլորտն ու պայմանները, որոնք լիարժէք համընկնող լինեն հայ մշակութային, գոյութիւն չունեն, որոնք անհրաժեշտ են մեր երիտասարդների մէջ ազգային ոգին ու ինքնութիւնը պահպանելու տեսակէտից**»³¹:

Փաստօրէն, գոնէ իրանական մամուլը տեսնում էր առկայ խնդիրը, ըստ էութեան «խոստովանում» առկայ թերութիւնները եւ բարձրաձայնում դժբախտ: Յաւելենք, որ նոյն թուականին տոկոսային արտայայտմամբ հայկական բոլոր դպրոցներում հայ տեսուչների թիւը կազմել է ընդամենը 9,3%: Կարծես ի յաւելումն նշեալի, 2004 Յունուարի 8ին «Աբրահամ Սողոմոնեան» տղայոց դպրոց է այցելել Թեհրանի ուսումնադաստիարակութեան հիմնարկի տնօրէն Զաահեդիփուրը եւ դիմելով հայութեանը՝ ընդգծել է, որ **նրանք իրաւասու են ընտրել դպրոցի տեսուչներին**³²: Սակայն պաշտօնեայի խօսքը գործնականում չի կատարուել՝ այդպիսով մնալով լոկ յայտարարութիւն:

²⁹ «"Գոհար" դպրոցը եւս օժտեց հայ տեսչով», *Ալիք*, 22 Նոյեմբեր 2004, էջ 1:

³⁰ «Հաղորդագրութիւն ԹՀ թեմական խորհրդի գործունէութեան 21 Սեպտեմբերի 2004 թ. առ 10 Յունուարի 2005», *Ալիք*, 25 Յունուար 2005:

³¹ «Պարսկերէն մամուլը հայոց դպրոցների մասին», *Ալիք*, 11 Յունուար 2005, էջ 1:

³² Թղթակից Կարինէ, «Թեհրանի ուսումնադաստիարակութեան հիմնարկի տնօրէնը «Ա. Սողոմոնեան» դպրոցում», *Ալիք* 15 Յունուար 2004, էջ 4:

Աելին, «Արաքս» աղջ. ուղեցույց դպրոց աշխատանքի է հրաւիրուել փորձառու եւ նախկին «Սահակեան» աղջ. դպրոցի տեսուչ Հերիքնազ Բաբախանեանը («Սահակեան» դպրոցը աշակերտութեան թուաքանակի պատճառով դադարեցրել էր իր գործունէութիւնը)³³: Իդէպ, տարրական օղակում նախկինի նման, շարունակել է պաշտօնավարել գործող տեսուչը՝ տիկ. Թաւրիմին: Ստացւում է, որ կրճատման կամ միաւորման դէպքում մի ամբողջ դպրոցից «կարելորուել» է միայն բազմամեայ փորձառու տեսուչը՝ այն էլ ենթակայի կարգավիճակով:

Որոշ դէպքերում էլ տեղի են ունեցել ըստ իրավիճակի, սակայն դրական լուծումներ: Այսպէս, 2006ին կրթական խորհուրդը որոշել է հայոց «Նայիրի» տղ. ուղեցույց դպրոցի փոխտեսուչ Վահէ Բաբայեանին նշանակել «Գոհար» դպրոցի տեսուչ³⁴: Իսկ 2008-9 կրթաշրջանում վաստակած հանգստի են գնացել արդէն «Արաքս» դպրոցի տեսչուհի Հերիքնազ Բաբախանեանը եւ «Նայիրի» դպրոցի տեսուչ Էսմայիլին: Առաջին դպրոցի տեսչուհի է նշանակուել Անի Մանուկեանը, իսկ երկրորդի՝ պր. Արեգումանդը: «Մարի Մանուկեան» դպրոցի տեսչուհի է նշանակուել տիկ. Էթմինանը, իսկ «Մարիամեան» դպրոցի տեսուչ՝ պր. Վահիդին³⁵: Փաստօրէն, եթէ առաջին դէպքում նշանակուել են հայ, ապա յաջորդ երկու դպրոցների պարագայում պարսիկ տեսուչներ՝ կարծես հաւասարութիւն պահպանելով՝ նշանակումների հարցում:

Հայկական դպրոցներում ոչ-հայ տեսուչների փաստը իր մէջ ունեցել է նաեւ հոգեբանական նուրբ կողմեր: Այդ հարցին անդրադարձել է 2005ին ԻԻՀ խորհրդարանի հայազգի պատգամաւոր Գէորգ Վարդանեանն՝ իր «Թունեան» ուղեցույց եւ «Մարիամ» հաստատութեան դպրոցներ այցելութիւնների ընթացքում³⁶:

Այսպիսով, իրանահայ կրթական գործիչների համար անհրաժեշտութիւն էր առաջացել իրանական կրթական համակարգի պատասխանատուներին հիմնաւորել այլեւս հրատապ նշանակութիւն ձեռք բերած հայազգի տեսուչների նշանակման հարցը: Ակնյայտ է, որ կրթական ոլորտում առաջացած այդ վիճակը միայն իրաւական կողմ չունէր, այլ նաեւ նրանում առկայ էին ընկերային փոխակերպման տարրեր, որոնք սակայն լիովին ընդունելի չէին իրանական կրթական պաշտօնեաների համար եւ ինչ որ չափով էլ ծաւալուն աշխատանքներ էին պահանջում հայօճախի գործիչներից: Թե-

³³ «Հայ նոր տեսուչ «Արաքս» աղջ. դպրոցի ուղեցույց օղակում», *Այլք*, 28 Սեպտեմբեր 2004, էջ 1:

³⁴ «Գոհար» տղայոց ուղեցույց դպրոցը՝ կրթական խորհրդի ուշադրութեան կենտրոնում», *Այլք*, 11 Սեպտեմբեր 2006, էջ 1, 8:

³⁵ «Արաքս» տարր. եւ ուղ. դպրոցը օժտուեց հայ նոր տեսուչով», *Այլք*, 01 Սեպտեմբեր 2008, էջ 1:

³⁶ Գ. Վարդանեան, «Այցելութիւն Թեհրանի հայոց դպրոցներ», *Այլք*, 20 Յունուար 2005, էջ 4, 5:

րեա այդ աշխատանքների որոշակի դրական արդիւնք պէտք է դիտարկել հայագի վերոնշեալ տեսուչների նշանակումը, որը, ցաւօք, չունեցաւ համատարած բնոյթ:

ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ՀԱՐՑԸ

Յայտնի է, որ հայկական գաղթօջախներում կարեւոր խնդիր է հայագիտական առարկաների ուսուցիչների վերապատրաստումը: Այդ նպատակով ժամանակ առ ժամանակ որոշ ծրագրեր են իրականացում ինչպէս տեղական, այնպէս էլ հայօճախ-հայրենիք մակարդակներով: Ակնյայտ է նաեւ, որ միշտ չէ, որ հայօճախը կարող է սեփական միջոցներով կազմակերպել ուսուցիչների վերապատրաստումը եւ կարիք է առաջանում ՀՀ-ից որոշակի աջակցութեան:

Ըստ այդմ, ՀՀ-ում կազմակերպուած վերապատրաստման դասընթացներին համապատասխանաբար մասնակցել է 1997ին՝ 20, 1998ին՝ 22, 1999ին՝ 40 եւ 2000ին՝ 33 ուսուցիչ: Ընդ որում, այդ ծրագրին մասնակցել է հիմնականում Իրանի հայօճախը՝ ամէն տարի գործուղելով միջինացուած 15-20 ուսուցիչ, քանի որ որոշներն, ըստ պարբերականի, կարող էին երկու անգամ գնալ³⁷: Այդուհանդերձ, փորձելով վերլուծութեան ենթարկել վերոնշեալը՝ նկատենք, որ արտագաղթի հետեանքով օրէցօր պակասել է աշակերտութեան թիւը, եւ դա այն պայմաններում, երբ միջնակարգ դպրոցների կրթութեան մակարդակի անկման պատճառով հայ երիտասարդը նախընտրում է իր ուսումը շարունակել պարսկական դպրոցներում: Ակնյայտ է, որ բարձրացուած հարցը ոչ միայն կապուած էր ուսուցիչների վերապատրաստման հետ, այլ ընկերային-կրթական դրդապատճառներ ունէր: Խընդիրն այն է, որ բուհերի ընդունելութեան քննութիւնների ժամանակ չգրուած օրէնքի համաձայն պարսկական դպրոցներում սովորած աշակերտներն ունենում են առաւելութիւններ:

2001 Օգոստոսին երեւանում կազմակերպուել է Սփիւքի հայկական դպրոցների ուսուցիչների վերապատրաստման 2րդ դասընթացը, որին մասնակցել է 18 երկրի 36 ուսուցիչ: Ընդ որում միայն Թեհրանից դասընթացին մասնակցել է 8 ուսուցիչ³⁸: Փաստօրէն, նոյնիսկ նախորդ տարիների համեմատութեամբ նուազած թուի պայմաններում Իրանի հայօճախից գրանցուել է զգալի մասնակցութիւն, եթէ համեմատենք այլ երկրների հայ հայօճախների հետ: Միաժամանակ նշենք, որ 2001 Հոկտեմբերի 6-ին, 12ին Թեհրանի հայոց թեմի կրթական խորհրդի նախաձեռնութեամբ

³⁷ «Անկում. հայկական դպրոցը Սփիւքում որակական անկում է ապրում՝ ծնողին յաճախ կանգնեցնելով իր զաւակին ոչ հայկական դպրոց ուղարկելու այլընտրանքի առջեւ», *Արաքս*, 54-56 (137-139):2000, էջ 7:

³⁸ «Սփիւքի հայկական դպրոցների ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացներ», *Ալիք*, 04 Օգոստոս 2001, էջ 8:

կազմակերպուել է վերապատրաստման դասընթաց, որին մասնակցել է 105 ուսուցիչ³⁹: Կրթական խորհրդի հրաւերով դասընթացները վարել են ԵՊՀ Մանկավարժութեան ամբիոնի վարիչ, դոցենտ Նազիկ Յարութինեանը եւ ՀՊՀ դոկտոր Զուլիէտա Գիլամիրեանը: Մասնակիցներին տրուել են գնահատագրեր:

Այսպիսով, հայօճախի կրթական ներուժը պարբերաբար թարմացուել է եւ նշանաւորուել փորձի փոխանակմամբ: Կարծում եմ, որ տեղում վերապատրաստման դասընթացների կազմակերպումը կարող է ունենալ ե՛ւ դրական, ե՛ւ բացասական կողմեր: Դրական կարելի է համարել առաջին հերթին հենց այդ գործընթացը, քանի որ այդ կերպ հայօճախը ներգրաւուում է համահայկական կրթական աշխատանքներին, հայօճախի իրաքանչիւր, յատկապէս՝ հայագիտական առարկաների ուսուցիչներին հնարաւորութիւն է տրուում մասնակից դառնալ դասընթացներին, կատարել փորձի փոխանակում, ծանօթանալ ոլորտի նոր մեթոդներին ու դրանք կիրառել դասապահերում: Հայօճախի կրթական կառոյցները կարողանում են տնտեսել ճանապարհաձախսի, կեցութեան եւ ֆինանսական այլ միջոցներ՝ դրանք օգտագործելով հրատապ նշանակութեան այլ հարցերի լուծմանը: Բացասական կողմերից կարելի է նշել այն, որ հայրենիքում ամառային վերապատրաստումների չկազմակերպումը հնարաւորութիւն չի տալիս ուսուցիչներին յազեցած կրթամշակութային ծրագիր ունենալ: Փաստօրէն, այս դէպքում եւս տնտեսուում են որոշ միջոցներ, սակայն միւս կողմից էլ առաջանում են բացթողումներ:

2002ին Թեհրանի հայոց թեմի հայկական 22 դպրոցների հայերէն դասաւանդող ուսուցիչներից միայն 11 հոգի են ուղարկուել ՀՀ կրթութեան եւ գիտութեան նախարարութեան կողմից կազմակերպուած սփիւռքահայ ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացներին մասնակցելու համար: Այդ օրերին *Արաքս* ամսագիրը հարց է բարձրացնում, թէ արդեօք հարկաւոր էր դա ընդունել հայօճախի ուսուցիչների վերապատրաստման հաշուին, թէ կրթական խորհրդի սխալ դիրքորոշման, քանի որ նոյն ժամանակ թեմի 5 եկեղեցիների կիրակնօրեայ դպրոցների 13 ուսուցիչներ ուղարկուել են Անթիլիաս կրօնական, մանկավարժական եւ սուրբգրային նիւթերով խըտացուած դասընթացներին մասնակցելու: «*Ինչեւէ մէկ բան յստակ է, թեմիս առաջնորդը շատ ւառելի աշխուժ է եւ գործնական քան թեմական եւ կրթական խորհուրդները միասրեր*»⁴⁰: Յատկանշական է, որ Սպահանի հայոց թեմի կրթական խորհուրդը ցուցաբերելով ւառելի ճիշտ մօտեցում 8 դրպ-

³⁹ «Ակտուեցին հայ ուսուցիչների համար կազմակերպուած դասընթացները», *Ալիք*, 08 Հոկտեմբեր 2001, էջ 1, 8:

Դաթեան Կարինէ, «Աւարտուեց կրթական խորհրդի կողմից հայ ուսուցիչ/ուիկների համար կազմակերպուած վերապատրաստման դասընթացները», *Ալիք*, 03 Նոյեմբեր 2001, էջ 4:

⁴⁰ «»Լուրեր, *Արաքս*, 30-32(113-115):2002, էջ 8:

րոցների դիմաց 16 ուսուցչի է ուղարկել ՀՀ վերապատրաստման: Ակնյայտ է, որ վերջին պարագայում առաել ճիշտ որոշում է ընդունուել:

Հարկ է նշել, որ 2003 Յունուարի 9ին Թեհրանի հայոց թեմի կրթական խորհրդի հրաւերով Թեհրան են այցելել Հայաստանից երեք ուսուցիչներ եւ ՀՀ կրթութեան եւ գիտութեան նախարարութեան ներկայացուցիչը՝ ուսուցիչների վերապատրաստման եւ դասագրքերի վերանայման նպատակով⁴¹, ապա 2003 Յունիսին՝ «Սփիւռք» գիտաուսումնական կենտրոնի տնօրէն Սուրէն Դանիէլեանը: Նա հանդիպումներ է ունեցել հայկական դպրոցների տեսուչների եւ ուսուցիչների հետ⁴²: Այցի նպատակն է եղել տեղեկանալ վերապատրաստումից յետոյ ուսուցիչների արդիւնաւէտութեան բարձրացման վերաբերեալ: Այլ կերպ ասած՝ պաշտօնեային հետաքրքրում էր՝ ի՞նչ են ուսուցիչները ձեռք բերել Հայաստանից, ի՞նչ չափով են 120 ժամուայ իրենց դասընթացների փորձառութիւնը ներդրել եւն.: Արդիւնքում Թեհրանի հայոց թեմի մի խումբ ուսուցիչներ գործուղուել են Երեւան՝ ՀՀ կրթութեան եւ գիտութեան նախարարութեան հետ քննարկելու հայերէն առարկաների դասագրքերի վերակազմման հարցը⁴³:

Այսպիսով, ՀՀում հայագիտական առարկաների ուսուցիչների վերապատրաստումը ընդհանրապէս կարեւոր նշանակութիւն է ունեցել եւ հնարաւորութիւն է ընձեռել փորձի փոխանակման համար, սակայն ոչ բոլոր դպրոցների ուսուցիչներին է բախտ վիճակուել մասնակցել այդ վերապատրաստումներին: Փոխարէնը գնահատելի է եղել հայօճախի հաշուին կազմակերպուած վերապատրաստումները եւ ՀՀից մասնագէտների այցելութիւնը հայօճախ՝ տեղում ծանօթանալու խնդիրներին եւ մշակելու ռազմավարութիւն: Ակնյայտ է, որ այս գործընթացը ունի շարունակական բնոյթ եւ անհրաժեշտ է ամէնամեայ վերապատրաստումներին ներգրաւուել նոր մասնագէտների՝ մատչելի դարձնելով այդ ծրագիրը բոլոր ուսուցիչների համար:

ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՎԱՐՁԻ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԵՐԻ ՀԱՐՑԸ

Եթէ փորձենք համառօտ ակնարկ նետել Սփիւռքում հայ ուսուցիչների գործունէութեան շուրջ, ապա պէտք է նշենք, որ հենց նրանց ջանքերի շնորհիւ է, որ արտասահմանում բնակուող հազարաւոր հայ աշակերտներ պահել են սեփական ինքնութիւնը, ազգային նկարագիրը եւ նրանց հոգեկերտուածքի մէջ ձեւաւորուել է հայկական ազգային ինքնագիտակցութիւնը:

⁴¹ «Հայաստանից Իրան ժամանած ուսուցիչները "Ալիք"ում», *Ալիք*, 28 Յունուար 2003, էջ 4:

⁴² Զրուցավար Կարինէ, «Դանիէլեան Սուրէն. "ուրախ եմ, որ իրանահայ գաղթօջախը հայերէնախօս սակաւթիւ օջախներից է», *Ալիք*, 29 Յունիս 2003, էջ 4:

⁴³ «Հաղորդագրութիւն Թ.Հ. թեմական խորհրդի գործունէութեան 10 Յուլիսի առ 28 Սեպտեմբերի 2003», *Ալիք*, 30 Հոկտեմբեր 2003:

Սակայն միշտ չէ, որ ուսուցիչների վարձատրության հարցը դարձել է հանրային քննարկումների առարկայ, քանի որ Իրանի հայօճախի օրինակով, աւանդոյթի համաձայն նրանց գործունէութիւնը եւ վաստակը գնահատում է թեմերի առաջնորդարանին կից գործող կրթական խորհուրդների կողմից: Հարկ է նկատել, որ 2003ի դրութեամբ Իրանում գործող ազգային դպրոցներից 25ը գտնուել է Թեհրանում⁴⁴:

Իրանում հայկական դպրոցների ուսուցիչների վարձատրության չափը որոշում է պետութիւնը: Որպէս կանոն, ուսուցիչների աշխատավարձը ցածր է, ուստի լաւ ուսուցիչները այլ, բարձր վարձատրուող աշխատանք գտնելու դէպքում թողնում են դպրոցը⁴⁵:

2003 Հոկտեմբերի 29ին իսլամական խորհրդարանում կրօնական փոքրամասնութիւնների, այդ թում՝ Հիւսիսային եւ Հարաւային իրանահայութեան պատգամաւորներ Դաթեանը եւ Աբրահամեանը հանդիպել են Իրանի նախագահի օգնական եւ խորհրդարանի իրաւական հարցերով ներկայացուցիչ հոջ. Մոհամմադալի Աբթահիի հետ⁴⁶: Քննարկուել է Ուսումնադաստիարակութեան նախարարութեան կողմից կրօնական փոքրամասնութիւնների ուսուցիչների պետական վարձատրութեան ձգձգումների եւ նախագահի գրասենեակի միջոցով կրօնական փոքրամասնութիւնների մշակութային, կրօնական, կրթական եւ մարզական ծախսերի համար յատուկ ամսավարկ յատկացնելու հարցերը: Որոշուել է, որ 15 օրը մէկ կրօնական փոքրամասնութիւնների պատգամաւորները հանդիպում ունենան Աբթահիի հետ:

Իսնդիրն այն էր, որ հայօճախում տեւական քննարկումների առարկայ էր դարձել Ուսումնադաստիարակութեան նախարարութեան կողմից կրօնական փոքրամասնութիւններից 200 ուսուցչի վարձատրութեան հարցը, որի վերաբերեալ արտօնութիւնը տրուել էր վերոնշեալ քննարկումից շուրջ 2 տարի առաջ՝ 2001ին, եւ չէր իրագործուել: Այդ պատճառով իսլամական խորհրդարանում կրօնական փոքրամասնութիւնների պատգամաւորները յիշեցման կարգով խորհրդարանին ուղղուած նամակով ներկայացրել են հարցը՝ յարուցելով կառավարութեան հաստատած հատուցումը չլուծելու խնդիրը:

Իդէպ, 2003 Հոկտեմբերի 26ին խորհրդարանը նշուած յիշեցումն ուղարկում է ուսումնադաստիարակութեան նախարարին⁴⁷: Իսկ նոյն Հոկտեմբե-

⁴⁴ Փահլեւանեան, Իրան, էջ 252:

⁴⁵ Բայբուրդեան, *Իրանի հայ համայնքը*, էջ 97:

⁴⁶ «Հոջ. Աբթահիի հետ հանդիպման ընթացքում արծարծուեց նաեւ կրօնական փոքրամասնութիւնների ուսուցիչներին պաշտօնապէս վարձելու հարցը», *Ալիք*, 05 Նոյեմբեր 2003, էջ 1:

⁴⁷ «Կրօնական փոքրամասնութիւնները արտօնուած են պայմանագրային ձեւով վարձուել ուսումնադաստիարակութեան նախարարութիւնում», *Ալիք*, 13 Նոյեմբեր 2003, էջ 1, 10:

րի 29ին հոջ. Աբթափին նամակ է յղում ներքին գործերի նախարար Մուսաուփ Լարիին, ինչպես նաեւ ուսումնադաստիարակութեան նախարար Հաջիին, ծրագրերի մշակման ու տնօրինման կազմակերպութեան տնօրէն, նախագահի օգնական դոկտ. Սաթթարիֆարին՝ պահանջելով հետետողականութիւն ցուցաբերել նշուած խնդրի նկատմամբ: Արդիւնքում Ուսումնադաստիարակութեան նախարարութիւնը յայտարարութիւն է հրապարակում կրօնական փոքրամասնութիւններին պայմանագրային կարգով վարձելու վերաբերեալ: Վարձուելու դիմումը առնչում էր Թեհրան քաղաքին, ինչպէս նաեւ Սպահան, Խուզիստան, Ֆարս, Քերման, Արեւելեան եւ Արեւմտեան Ատրպատական, Կենտրոնական եւ Եագղ նահանգներին: Փաստօրէն, այդ որոշումը տարածում էր Իրանի հայօժակի մեծ մասի վրայ:

2004 Մարտի 6ից Իրանի ուսուցիչների կազմակերպութիւնը որպէս բողոք այդ ընդարձակ ոլորտի աշխատողների յետաձգուած աշխատավարձերի չվճարման դէմ՝ յայտարարում է գործադուլ-բողոքների իր մտադրութեան մասին: Թեհրանում, որպէս մայրաքաղաք, երեւոյթը ամէլի ընդգծուած բնոյթ է ստանում: Ոչ միայն պարսկական, այլ նաեւ հայկական դրպրոցներում դասաւանդող ուսուցիչները խուսափում են դասարաններ մուտք գործելուց: Թեհրանի հայոց թեմի կրթական խորհրդի ժամանակի ատենապետ Էդ. Բաբախանեանի խօսքով՝ հարցը մեր վերահսկողութեան ոլորտներից դուրս էր գտնւում⁴⁸:

Յաջորդ խնդիրն այն է, որ Կրթական խորհուրդը ժամանակին որոշում էր ընդունել աշխատանքից ազատել աւագ սերնդի հայ ուսուցիչներին եւ փոխտեսուչներին՝ փոխարինելով նրանց երիտասարդ ուժերով: Փաստօրէն դպրոցները զրկուեցին թէւեւ երբեմն համալսարանական կրթութիւնից զուրկ, բայց դաստիարակչական տարիների փորձ ունեցող մասնագէտներից: Եւ նրանց փոխարինեցին համալսարանական կրթութեամբ, բայց փոխարէնը դպրոցը ղեկավարելու փորձ չունեցող երիտասարդ ուժեր: Մինչդեռ այդ ծրագիրը նպատակային կը լինէր ամէլի երկարաժամկէտ միջոցում իրագործել⁴⁹: Կարծում եմ, որ հայկական դպրոցների կառավարման համար կարեւոր նշանակութիւն կ'ունենայ, եթէ աւագ սերնդի փոխտեսուչների կամ տեսուչներին կցուեն երիտասարդ մասնագէտներ՝ իւրացնելու այդ փորձը եւ այնուհետեւ սահուն կերպով զբաղեցնեն այդ պաշտօնները: Ակնյայտ է նաեւ, որ համայնքային գործիչները եւս անելիքներ ունեն՝ փոխհամաձայնեցնելու այդ հարցը իշխանութիւնների հետ եւ ապահովելու դրա իրաւական կողմը:

⁴⁸ «Ուսուցիչների մէկշաբաթեայ գործադուլը եւ թեհրանահայ դպրոցները», *Այիք*, 10 Մարտ 2004, էջ 1:

⁴⁹ Ռոբերտ Մարգարեան, «Առաջադրանքներ կրթական խորհրդին», *Այիք*, 19 Յուլիս, 2005, էջ 4:

2006 Մարտի 5ին «Արաքս», «Գոհար», «Մարի Մանուկեան», «Ռոստոմ», «Ալիշան» եւ «Քուշեշ Դաթեան» դպրոցների ծնողական խորհուրդները զեկուցել են կատարած աշխատանքների մասին: Հայերէն առարկաներ դասաւանդող ուսուցիչների եւ տեսուչների հետ ունեցած հանդիպման արդիւնքում որոշուել է՝

1. բարձրացնել դասաւանդող ուսուցիչների մակարդակը,
 2. անորակ ուսուցիչներին փոխարինել որակեալներով,
 3. արգելել ուսուցիչների մասնաւոր պարապմունքները՝ իրենց դասարանի աշակերտների հետ,
 4. հրապարակել լաւագոյն ուսուցիչների ցանկը,
 5. պարգեւատրել նրանց եւ առաջացնել նրանց միջեւ մրցակցութիւն⁵⁰:
- Վերոնշեալ քայլերի նախանշումը պայմանաւորուած էր այն հանգամանքով, որ խնդիր էր դրուել բարելաւել դպրոցներում ոչ-հայերէն առարկաների դասաւանդումը, որին խոչընդոտում էին արտադասարանային պարապմունքները:

Այսպիսով, դպրոցներում առկայ բացթողումները, որոնք ունէին պետական հատուածի մեղքի բաժին միայն, ուսուցիչներին տեաւական ժամանակ զրկել էին իրենց հիմնական աշխատանքները կատարելու հնարաւորութիւնից կամ լաւագոյն դէպքում նրանք դա կատարում էին համատեղութեան կարգով:

Ինչ վերաբերում է իրանահայ ուսուցիչների համար իրականացուած որոշ ընկերային ծրագրերին, ապա դրանք խիստ սահմանափակ են եղել եւ աւելի շուտ նպատակ են ունեցել գնահատելու նրանց վաստակը, արժեւորելու նրանց դերակատարութիւնը հայօժախի կեանքում:

Յիրաւի, ընկերային ծրագրերի իրականացման գործում որոշակի տեղ ունի ուսուցիչների մեծարումը: Այն իր մէջ ներառում է ոչ պակաս նշանակութեան ընկերաբարոյական բաղադրիչներ: 2002 Հոկտեմբերի 13ին Թեհրանի հայոց թեմի կրթական խորհրդի նախաձեռնութեամբ «Արարատ» մարզաւանի «Վ. Ղարաբէգեան» սրահում կազմակերպուել է հայ մշակոյթի օրուան նուիրուած ծրագիր, որի ընթացքում գնահատուել են ուսումնական նախորդ տարեշրջանում հանգստի կոչուած հայ տասնեակ ուսուցիչները⁵¹:

2004 Օգոստոսին Իրանահայ ուսուցիչների միութիւնը իր ամենամեայ ծրագրի շրջանակներում կազմակերպել է 44 ուսուցիչների մէկշաբաթեայ հանգիստը Հայկաշէնում՝ Իրանի հայ կաթողիկէ համայնքի առաջնորդ Տ. Նշան եպս. Գարաքեհեանի համաձայնութեամբ⁵²:

⁵⁰ «Թ.Հ.Թ. կրթական խորհրդի զեկոյց», *Ալիք*, 27 Ապրիլ 2006, էջ 4:

⁵¹ «Ուսուցիչը մշակոյթի առաքեալն է», *Ալիք*, 15 Հոկտեմբեր 2002, էջ 7:

⁵² «Իրանահայ ուսուցիչների միութեան ճամբարը՝ Հայկաշէնում», *Ալիք*, 29 Օգոստոս 2004, էջ 4:

2009 Մայիսի 9ին Ատրպատականի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Նշան ծ. վրդ. Թոփուզեանի հովանաւորութեամբ եւ Թաւրիզի հայոց ազգային դրպրոցի նախաձեռնութեամբ տեղի է ունեցել հանգստի կոչուած տեսուչ-ուսուցիչ Ժիրայր Խոսրովեանին նուիրուած հանդիսութիւն, որի ընթացքում նա պարգեւատրուել է Մեծի տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան «Ս. Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշանով⁵³:

Հարկ է նշել, որ իրանահայ կրթութեան անուանի եւ անխոնջ մշակների գործունէութեանն է անդրադարձել Ժանէտ Տիգրանուհի Լազարեանը իր կազմած *Իրանահայոց հանրագիտարան* գրքում⁵⁴:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Այսպիսով, ԻԱ. դարի սկզբին իրանահայ դպրոցին դիմագրաւած մարտահրաւերները շատ են եւ հայօճախի կրթական գործիչներից աշխատանքային մեծ միջոցներ են պահանջում: Մինչդեռ խիստ փոքրաթիւ եւ արտագաղթի հետեւանքով շարունակաբար նօսրացող հայօճախը ճիգեր է գործադրում դրանք յաղթահարելու ուղղութեամբ: Պէտք է նշել, որ պայմանական ասած նրան դեռեւս յաջողում է դիմակայել այդ մարտահրաւերներին, աւելին՝ ուժ գտնել իր մէջ մրցակցելու պետական լիարժէք աջակցութիւն ըստացող պարսկական դպրոցի հետ:

Միաժամանակ ելակէտ ունենալով այն փաստը, որ իրաւական առումով Իրանում «հայկական դպրոց» գոյութիւն չունի, քանի որ երկրի բոլոր դրպրոցները *de jure* ընդգրկուած են ժողովրդական կրթութեան ընդհանուր համակարգի մէջ՝ առկայ հարցերը պէէք է դիտարկել այդ դիտանկիւնից: Ահա թէ ինչու իրանական կրթական համակարգում գործող հայկական դպրոցների համար առաջանում են հայկական ինքնութեանը համարժէք մանկավարժահոգեբանական մթնոլորտի ստեղծման, իրաւունքների վերահաստատման, հայկական դպրոցների պարսիկ տեսուչների փոխարէն հայ տեսուչների նշանակման, ինչպէս նաեւ հայ ուսուցիչների վերապատրաստման եւ նրանց աշխատավարձի ու ըներային ծրագրերի հարցերը:

⁵³ «"Ս. Մեսրոպ Մաշտոց" շքանշանի տուչութեան հանդիսութիւն՝ Թաւրիզում», *Ալիք*, 11 Յունիս 2003, էջ 4:

⁵⁴ *Իրանահայոց հանրագիտարան: Անուանի իրանահայերի կենսագրականները*, կազմ.՝ Ժանէտ Տիգրանուհի Լազարեանը, «ՎՄՎ-ՊՐԻՆՏ» հրատ., Երեւան, 2012, էջ 101-130:

THE PROCESS OF EDUCATION IN THE IRANIAN ARMENIAN COMMUNITY:
ISSUE OF ORGANIZATION
(SUMMARY)

KAREN MKRTCHYAN
K86Mkrtchyan@gmail.com

At the beginning of the 21st century, the network of Iranian Armenian schools faced numerous challenges that required large efforts and resources from the relevant educational boards. The fall in number of the Armenian community as a result of emigration is making these efforts more and more difficult. The efforts are meant to maintain the competitive edge that the Armenian schools have over Iranian schools or at least to maintain the same level.

In fact, legally there are no Armenian schools in Iran since all schools in the country are *de jure* included in the general system of public education. Thus, the concerns of the *Armenian schools* should be assessed in this context. Looking at the case from this perspective poses the problem of shaping a curriculum which is both in line with the state educational curriculum and at the same time addresses the specific mission of the Armenian schools. One needs to add the challenges such a curriculum faces regarding the need for the creation of a relevant psychological and sociological atmosphere which is in harmony with Armenian identity. Alongside these challenges the paper highlights other institutional and administrative challenges like the appointment of non-Armenian inspectors and headteachers, as well as financial worries regarding the salaries of the teachers, balancing the budget of the schools and generally the educational expenses of the Armenian schools.

